

Микола КРЕТ

Військова академія (м. Одеса) (Одеса, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-8654-599X>

Електронна пошта: danmerantanta802@gmail.com

ЕПІСТОЛЯРНА СПАДЩИНА ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГЕНЕРАЛ-ХОРУНЖОГО ВСЕВОЛОДА ЗМІЄНКА

Автор статті проаналізував епістолярну спадщину генерал-хорунжого Армії УНР Всеволода Змієнка як джерело вивчення його громадської діяльності в умовах еміграції. Уперше до наукового обігу вводиться масив архівних документів із фондів Центрального державного архіву вищих органів влади України (фонди №№ 647, 3527), що містять понад 200 одиниць листування, записок, чернеток та службових документів. Особливу увагу приділено вхідним листам від колишніх військовослужбовців, українських організацій та приватних осіб, що засвідчують роль В. Змієнка як комунікаційного посередника, організатора, наставника та захисника інтересів еміграційної громади. Проаналізовано його участь у патронатній, правозахисній, соціальній, освітній та публічній діяльності. Висвітлено значення Академічних курсів при Генеральному штабі УНР, де В. Змієнко виступав як викладач і методист. Епістолярна спадщина розглядається як інструмент збереження національної ідентичності, горизонтальних зв'язків та мобілізаційного ресурсу в еміграції. Стаття відкриває нові перспективи для дослідження українського офіцerstва в екзилі, персонального лідерства та функціонування політичної культури бездержавного періоду.

Ключові слова: УНР, епістолярна спадщина, українська еміграція, біографія, автобіографія, українці в Польщі, діаспора, історія українського війська, міжвоєнний період, громадська діяльність.

Постановка проблеми. Вивчення історії визвольних змагань, зокрема періоду Української революції 1917–1921 років та подальшої еміграції, залишається одним із ключових напрямів історичної науки в Україні. Попри помітний прогрес у цій сфері, значна частина джерельної бази досі залишається малодоступною або зовсім не введеною в науковий обіг. Особливо це стосується документів особистісного характеру (щоденників, мемуарів, листування), що дають змогу подивитися на історичні події крізь призму індивідуального досвіду. Такі джерела не лише доповнюють офіційну хроніку подій, а й дають змогу глибше осмислити внутрішні мотиви, сумніви та переконання тих, хто брали участь у боротьбі за українську державність.

Епістолярна спадщина, зокрема листування, є цінним і водночас вразливим видом джерел. На відміну від офіційних документів, листи не писали «на публіку», їх не цензурували і не редагували з огляду на політичну доцільність. Саме тому вони дають змогу проникнути у психологію історичних постатей, виявити їхні справжні думки, сумніви, страхи чи надії. Через листи від-

творюється особистісний вимір історії, що часто залишається прихованим за риторикою офіційних звернень і декларацій. Крім того, епістолярні матеріали часто містять унікальну інформацію про соціальні й політичні процеси, незафіксовані в інших джерелах. У випадку української еміграції міжвоєнного періоду листи нерідко ставали єдиним способом збереження зв'язків, передачі ідей, координації дій та формування спільної ідентичності за межами батьківщини.

Особливу наукову та історичну цінність у цьому контексті становлять листи генерал-хорунжого Армії УНР В. Змієнка. Його постать довгий час залишалась у тіні більш відомих діячів революційної доби, проте, внесок В. Змієнка у формування та збереження української військової традиції важко переоцінити. Він належав до того покоління військових, яке не тільки брало участь у визвольній боротьбі, а й продовжувало служити ідеї незалежної України після поразки, уже в еміграції. Його листи – це не просто документи особистого характеру, а свідчення людини, яка, втративши державу, не втратила віру в її можливість. У них – і рефлексія над пе-

режимом, і аналіз поразок, і стратегічні роздуми про майбутнє.

Вивчення епістолярної спадщини В. Змієнка дає змогу реконструювати важливі етапи української еміграційної історії, краще зрозуміти внутрішні механізми функціонування українських військових структур за кордоном, а також оцінити роль особистісного фактора в історичних процесах. Через його листи постає образ не лише військового, а й мислителя, громадського діяча, глибоко залученого до питань національної ідентичності, освіти, культурного розвитку та міжвоєнного українського життя в екзилі.

Ці матеріали набувають особливої ваги в умовах сучасної російсько-української війни, коли знову постає питання тяглості української військової традиції, ідентичності, права на власну історію. Російська агресія супроводжується не лише спробами збройного захоплення територій, а й інформаційною війною, спрямованою на підірив історичної пам'яті та делегітимацію української державності. У такому контексті вивчення досвіду таких діячів, як В. Змієнко, стає справою не лише істориків, а й усієї нації. Адже саме через особисті історії формується глибше усвідомлення неперервності національного спротиву, спадкоємності цінностей і традицій, які сьогодні продовжують втілюватися у діяльності Збройних Сил України.

Таким чином, епістолярна спадщина Всеволода Змієнка – це джерело, що дає змогу не лише реконструювати минуле, а й краще зрозуміти сучасне. Через особисте бачення учасника драматичних подій ми отримуємо унікальну можливість осмислити складний шлях української боротьби, що, попри історичні поразки, не втратив своєї цілісності та змісту.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз наукових праць свідчить, що попри зростання інтересу до українського військового руху періоду національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., постать генерал-хорунжого Армії УНР Всеволода Змієнка залишається недостатньо вивченою. Вітчизняна історіографія досі не представила цілісного дослідження, що охоплювало б усі ключові аспекти його політичної, військової й еміграційної діяльності. Наявні публікації мають переважно біографічний характер, фокусуючись на загальних подіях життя, тоді як глибинна реконструкція особистості на основі приватних джерел відсутня.

Найбільш ґрунтовними серед наявних досліджень є монографія Я. Тинченка, присвячена вій-

ськовому проводу Армії УНР (Тинченко, Я. 2007, с. 177–178), праця Т. Вінцовського у співавторстві з О. Музичком, В. Хмарським, А. Мисечком та Т. Гончаруком (Вінцовський, Т., Музичко, О., Хмарський, В., Мисечко, А. & Гончарук, Т. 2010, с. 161–170), а також дослідження О. Скрипника (Скрипник, О. 2015, с. 138–159). Усі три роботи подають важливий фактичний матеріал про участь В. Змієнка у революційних подіях, формуванні українських військових частин, його роль в еміграційному середовищі. Водночас ці праці не охоплюють глибокого осмислення його світоглядних засад і особистих мотивів, що могли б бути відтворені через аналіз особистих джерел.

Біографічні дані про В. Змієнка подаються у «Енциклопедії історії України» (Буравченков, А. О. (ред.). 2005, с. 365–366), а також у низці мемуарних джерел, серед яких варто виокремити спогади М. Безручка (Безручко, М. 1932, с. 3–81), І. Кедрин (Кедрин, І. 1976, с. 211, 212, 300, 301, 308), О. Удовиченка (Удовиченко, О. 1954, с. 172), Г. Змієнка-Сенишина (Змієнко-Сенишин, Г. 2001, с. 23), Г. Гришка (Гришко, Г. 1930, с. 178–187), а також В. Джуваги й С. Тафінцева (Джувага, В. & Тафінцев, С. 2019, с. 27–29). Ці матеріали подають окремі штрихи до образу діяча, однак, не утворюють цілісного дослідницького наративу.

Важливою для розуміння формування В. Змієнка як військового фахівця є праця російського історика А. Ганіна (Ганин, А. 2009, с. 94, 95, 98, 228, 477, 671, 751, 752), де подано відомості про його службу в імперських структурах. З огляду на обмежений доступ до російських архівів, ця праця зберігає значну джерельну вартість.

Дослідження, що стосуються окремих аспектів військової діяльності В. Змієнка, включають публікації П. Самутина (Самутин, П. 1970; 1974а, 1974б) та Ф. Мелешка (Мелешко, Ф. 1970а; 1970б), які у 1970-х рр. оприлюднили серію матеріалів, присвячених історії українського війська. Цінні спостереження про формування національних частин в Одесі у 1917 р., у якому брав участь В. Змієнко, містяться у дослідженні М. Ковальчука (Ковальчук, М. 2017, с. 60, 64, 65). Аналіз участі 6-ї січової дивізії у протистоянні радянській армії подано у працях Ю. Терещенка (Терещенко, Ю. 2006, с. 145–147), О. Гуменюк (Гуменюк, О. 2017, с. 58–60), В. Смоля (Смолій, В. 2003, с. 212), а також у спільній публікації Р. Власенка та П. Градовського (Власенко, Р. & Градовський, П. 2020, с. 456–461).

Можна стверджувати про інтерес до особи В. Змієнка у науковому дискурсі, однак, він зде-

більшого реалізується через локальні сюжети, не виходячи за межі зовнішнього опису біографії. Історіографічна база дає змогу відтворити основні етапи його військово-політичного шляху, але майже не зачіпає особистісну ідентичність, систему цінностей, ментальні риси та інтелектуальний потенціал діяча.

Найбільш проблемним питанням є повна відсутність досліджень, що базувалися б на аналізі його епістолярної спадщини: особистих листів, внутрішніх звітів, чернеток, що дали б змогу зрозуміти внутрішній світ В. Змієнка, його сумніви, переконання, емоційні реакції. Ці джерела залишаються поза увагою дослідників, не введені до наукового обігу, не фігурують у публікаціях, що суттєво звужує можливості реконструкції індивідуального виміру його діяльності.

Мета статті полягає в комплексному аналізі епістолярної спадщини генерал-хорунжого Армії УНР Всеволода Змієнка як історичного джерела вивчення його громадської діяльності в еміграції. Дослідження передбачає структурування виявлених матеріалів, змістовий аналіз окремих листів та записок, реконструкцію обставин їх створення й комунікативного контексту, а також окреслення напрямів його участі в суспільно-політичному житті української еміграції. Особлива увага приділяється визначенню ідейних орієнтирів діяча, що проявляються у змісті листування, та оцінюванню джерельного потенціалу цієї спадщини для подальших досліджень історії українського еміграційного середовища міжвоєнної доби.

Виклад основного матеріалу. Всеволод Юхимович Змієнко (28 жовтня 1886, Одеса – 30 жовтня 1938, Варшава) – український військовий та громадсько-політичний діяч, генерал-хорунжий Армії УНР, активний учасник визвольних змагань 1917–1921 рр., організатор українських військових формацій і один із провідних представників старшинської еліти періоду революційних трансформацій.

Походив із козацької родини. Освіту здобув в Одеському 1-му реальному училищі, Київському військовому училищі (1907) та Миколаївській академії Генерального штабу (1913). У роки Першої світової війни служив на Південно-Західному фронті, був поранений, відзначений Герогіївською зброєю та кількома орденами, що засвідчувало високий авторитет у лавах імперської армії. На момент революції 1917 р. мав чин підполковника.

Після Лютневої революції долучився до процесу українізації армії, очолював штаб 1-ї Одесь-

кої української дивізії, згодом виконував функції військового коменданта Одеси та обіймав адміністративні посади у структурах гетьманської влади. У період Директорії обіймав ключові командні посади в Армії УНР: начальника штабу 3-го Херсонського корпусу, командувача Східного фронту, начальника штабу 10-ї дивізії Січових стрільців, а згодом – 6-ї Січової стрілецької дивізії. Учасник оборони Замостя в 1920 році. У 1921 р. підвищений до звання генерал-хорунжого.

У міжвоєнний час В. Змієнко залишався активним у середовищі еміграції. З 1927 р. очолював 2-й розвідувальний відділ Генерального штабу УНР в екзилі, відповідав за аналітичну та контррозвідувальну діяльність. Був одним із ініціаторів створення Українського воєнно-історичного товариства, входив до складу Товариства допомоги емігрантам, Українського центрального комітету у Варшаві, виконував функції голови Громадського суду та заступника голови Головної Ради Хреста Симона Петлюри.

Помер у 1938 р. у Варшаві внаслідок інфекційного захворювання. Його постать досі не стала предметом системного історіографічного вивчення. Значна частина документів, пов'язаних із діяльністю В. Змієнка, зберігається у фондах ЦДАВО України, хоча вони залишаються розпорошеними. Особливу наукову цінність становить його епістолярна спадщина – листування, звіти, чернетки, що відкривають перспективи глибшого дослідження ментального світу діяча та специфіки функціонування українського військово-політичного середовища в еміграції.

У результаті наукового пошуку автор віднайшов цілий масив особистих листів Всеволода Змієнка. Варто зазначити, переважна більшість їх перебуває у ЦДАВО України і розміщена у фонді 647 (Змієнко Всеволод Юхимович (28.10.1886–30.10.1938) генерал-хорунжий армії УНР, начальник штабу 6-ої січової стрілецької дивізії армії УНР, один із засновників Українського військово-історичного товариства у м. Варшаві) (опис 1, справи 1, 2, 3, 4, 8) та фонді 3527 Калішська філія Товариства колишніх вояків армії Української Народної Республіки м. Каліш (Польща) (опис 1, справи 2, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12) (1923–1926 рр.). Самі фонди станом на середину 2025 р. не є оцифрованими та перебувають у відкритому доступі для відвідувачів читального залу за попереднім замовленням.

У двох основних архівних фондах, що містять матеріали про діяльність генерал-хорунжого Всеволода Змієнка, зосереджено близько 200 оди-

ниць епістолярних документів. Основний масив становлять вхідні листи, адресовані В. Змієнку, однак, у фондах трапляються також авторські листи та чернетки самого діяча.

Фонд № 647 складається з опису та 8 справ (389 аркушів) із документами за 1919–1923 рр. переважно формального характеру: службовими паперами, обліковими записами, перепустками, різноманітними записками та чернетками. Хоча особисте листування у цьому фонді представлене в обмеженій кількості, його матеріали мають особливу цінність для відтворення військового шляху В. Змієнка, а також уточнення хронології та обставин його професійної діяльності як у період визвольних змагань, так і під час еміграції. Завдяки обліковим документам та внутрішнім службовим запискам фонд № 647 дозволяє простежити етапи кар'єрного зростання Всеволода Змієнка, його участь у різних військових і адміністративних структурах, а також деталі організаційної роботи в екзилі.

Фонд № 3527 складається з опису та 42 справ (389 аркушів) та за своїм первинним призначенням мав документувати діяльність товариства у місті Каліш. Водночас він виявився важливим джерелом для вивчення особистого листування В. Змієнка. У матеріалах цього фонду сконцентровано велику кількість листів, що стосуються як приватного життя генерала, так і його громадської та службової активності. Листи відображають різні сфери взаємодії: від родинних та особистих справ до питань підтримки емігрантів, співпраці з українськими організаціями за кордоном, участі у розбудові мереж української еміграції.

Враховуючи окреслені методичні підходи, подальше дослідження епістолярної спадщини Всеволода Змієнка передбачає вибіркового аналіз тих документів, що становлять найбільший інтерес для вивчення його громадської, політичної та особистої діяльності в умовах еміграції. Об'єктом аналізу стали листи, що вирізняються змістовною насиченістю, важливістю порушених у них проблем, а також потенціалом для розширення уявлень про суспільно-політичне життя української еміграції у 1920-х роках.

У межах тематичного спрямування цього дослідження особливу увагу привертає група листів¹, виявлена під час опрацювання справи № 2

фонду № 3527. Документи охоплюють період з 28 серпня по 22 жовтня 1924 р. та безпосередньо стосуються ситуації, що склалася навколо підполковника Волошина, одного з представників 6-ї Січової дивізії.

Поштовхом до активного листування між Управою Товариства колишніх вояків армії УНР та генерал-хорунжим Всеволодом Змієнком стало його рішення скласти повноваження члена правління Української станиці, а також запропонована ним на цю посаду кандидатура підполковника Волошина, що була відхилена². Важливе значення у формуванні тону подальшої комунікації мав лист самого Волошина³, у якому, за оцінкою Управи Товариства, було виявлено неповагу до інституції⁴.

Цей блок листів відкриває масив раніше не введених до наукового обігу документів, що дають змогу розглянути постать В. Змієнка у ширшому контексті – не лише як адміністративного управління, а як лідера, для якого характерною була постійна особиста залученість у вирішення питань, що стосувалися його колишніх підлеглих. У листах чітко простежується його послідовна позиція як офіцера, який не втрачав зв'язку з підлеглими навіть після завершення активної військової служби. Поведінка В. Змієнка в цьому випадку є показовою для моделі поведінки української еміграційної еліти міжвоєнного періоду: йдеться не лише про збереження військових зв'язків, а й про сприяння соціальній адаптації, побутовій та правовій підтримці колишніх вояків у нових, часто ворожих або байдужих до українських потреб обставинах.

Протягом усього періоду існування 6-ї Січової стрілецької дивізії – від моменту її формування до остаточного розформування – генерал-хорунжий Всеволод Змієнко обіймав керівні посади та послідовно використовував надані йому адміністративні повноваження для підтримки військовослужбовців, які перебували під його командуванням. Серед найпоширеніших звернень, що надходили на його ім'я, переважали прохання про підтвердження факту проходження служби у певний період⁵, засвідчення поранень або ка-

¹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. 3527. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 11, 12, 13, 15, 26–26зв., 27–27зв.

² ЦДАВО України. Ф. 3527. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 14.

³ Там само. Арк. 26–26зв., 27–27зв.

⁴ Там само. Арк. 12.

⁵ ЦДАВО України. Ф. 3527. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 94–94зв., 95–95зв., 100–100зв., 111–111зв., 135–135зв.

ліцтва⁶, витребування довідок щодо колишніх або чинних вояків дивізії⁷, а також прохання про видачу документів, що посвідчували особу заявника⁸. Аналіз масиву таких документів дає підстави стверджувати, що частина цих запитів була задоволена – про це свідчать повторні листи від тих самих авторів, у яких підтверджується отримання відповіді⁹.

Найбільш репрезентативним прикладом епістолярного звернення, що стосується надання інформації про поранення, є лист чотового Александра Лунги, датований 2 лютого 1926 року¹⁰. Автор листа звертається до В. Змієнка з проханням підтвердити факт отримання ним поранення 6 листопада 1920 р. у районі села Дарапчин, на території Волині. Особливу увагу привертає той факт, що запит був надісланий через шість років після описаних подій, що свідчить про високий рівень довіри до В. Змієнка як до особи, котра не лише мала доступ до відповідної інформації, а й зберігала репутацію керівника, здатного оперативно надати допомогу навіть за відсутності формального зобов'язання. Опіка генерал-хорунжого Всеволода Змієнка над колишніми військовослужбовцями Армії УНР не обмежувалася лише особовим складом 6-ї Січової дивізії. Архівна справа № 6 фонду № 3527 містить низку листів від Христини Сушко, що демонструють ширший масштаб його громадської діяльності та готовність надавати допомогу не лише колишнім воякам, а й членам їхніх родин. Зокрема, у листі від 14 вересня 1924 р. пані Сушко висловлює щире подяку Всеволоду Змієнку за сприяння у присудженні їй стипендії у розмірі 100 злотих. З її слів, саме завдяки його клопотанню їй було надано зазначену фінансову допомогу.

Яскравим прикладом гуманітарної ініціативи генерал-хорунжого є також лист-доповідь дивізійного лікаря від 19 березня 1925 р.¹¹, у якому йдеться про організовану В. Змієнком евакуацію важкохворої дружини полковника Романа Сушка до шпиталю у Мокотові. Цей епізод ілюструє не лише глибоку особисту зацікавленість В. Змієнка в долі своїх побратимів, а й його вміння опера-

тивно мобілізувати наявні ресурси задля вирішення критичних ситуацій.

До цього ж контексту належить і посвідчення, видане Всеволодом Змієнком на ім'я малолітньої Світлани Сушко¹², що виконувало функцію особистої метрики, а також архівні згадки про залучення до організації евакуації Управління Спілки інвалідів – структури, яку на той час очолював В. Змієнка. Сукупність цих джерел засвідчує його активну участь у широкому колі соціальних ініціатив, що далеко виходили за межі формальних військових чи організаційних обов'язків. Водночас вони демонструють рівень довіри до В. Змієнка як до впливового, надійного та відповідального діяча української еміграційної спільноти міжвоєнного періоду.

Всеволод Змієнка також не уникав виконання функцій громадського характеру, що формально не входили до його безпосередньої компетенції, але були пов'язані з військовим статусом. Відповідно до законодавства військового часу, командири військових частин мали повноваження укладати шлюби військовослужбовців підпорядкованих підрозділів. Ці повноваження не були суто формальними: їх реалізація вимагала особистої участі, моральної відповідальності й довіри. Підтвердженням того, що В. Змієнка брав на себе й ці обов'язки, є лист Яна Войцеховського з проханням санкціонувати шлюб на території Каліша¹³. Такий тип звернень і реакція на них свідчать про високий ступінь залученості генерала до підтримки правових, етичних і життєво важливих потреб своїх підлеглих навіть в умовах вигнання. Усі ці факти вказують на особисту залученість генерал-хорунжого, його глибоку мотивацію та готовність використовувати усі наявні адміністративні важелі для підтримки українських громадян, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Серед епістолярної спадщини генерал-хорунжого Всеволода Змієнка окрему групу становлять листи привітального характеру, а також відповіді на отримані звернення, що свідчать про його постійну комунікаційну активність і прагнення підтримувати зв'язок із широким колом знайомих, попри нестачу часу та значне навантаження. Особливою ілюстрацією такого типу листування є привітальні листи від генерал-хорунжих Вікто-

⁶ ЦДАВО України. Ф. 3527. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 16.

⁷ ЦДАВО України. Ф. 3527. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 132–132зв.

⁸ Там само. Арк. 106, 107–107зв., 113, 114–114зв.

⁹ Там само. Арк. 127, 128.

¹⁰ ЦДАВО України. Ф. 3527. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 16.

¹¹ Там само. Арк. 28–28зв.

¹² ЦДАВО України. Ф. 3527. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 29

¹³ ЦДАВО України. Ф. 3527. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 105–105зв.

ра Куща¹⁴, Марка Безручка¹⁵ та Володимира Сальського¹⁶, що демонструють характер товариських взаємин між провідними діячами українського еміграційного середовища того періоду.

Значна кількість привітальних листів зберігається у справі № 6 опису 1 фонду № 3527. Хоча на перший погляд така кореспонденція може видаватися другорядною, з наукового погляду вона становить важливе джерело для вивчення мережі контактів В. Змієнка, його авторитету серед колишніх соратників, а також динаміки громадської активності емігрантської спільноти. Зокрема, зазначені листи дозволяють відстежити посади, які обіймав В. Змієнко у той чи інший період, оскільки вказівка на місце перебування та офіційний статус адресата була усталеною практикою як в особистому, так і в інституційному листуванні. Прикладом може слугувати лист від Калішської філії Товариства армії УНР¹⁷, що фіксує факт перебування В. Змієнка на посаді Голови Товариства станом на 14 квітня 1928 року.

Змістовно домінуючою категорією листів у фондах є звернення колишніх вояків 6-ї Січової дивізії до Всеволода Змієнка. Завдяки матеріалам, раніше введеним до наукового обігу (Крет, М. 2024), вдалося реконструювати контекст цього типу листування. Вояки інформували про умови життя, стан здоров'я, побутові труднощі, а також передавали новини про долю побратимів, а географія написання таких листів охоплювала Польщу, Чехію, Францію¹⁸, Канаду, Румунію. Така форма комунікації не випадкова: В. Змієнко сприймав себе не лише як колишнього командира, а й як опікуна своїх вояків у нових умовах, що склалися після поразки визвольних змагань та еміграції. Його постійна участь у процесах працевлаштування, юридичної допомоги, соціальної адаптації та налагодження побуту своїх колишніх підлеглих свідчить про його усвідомлену патронатну роль.

У цій діяльності В. Змієнко не обмежувався неформальним спілкуванням або внутрішньою перепискою. Зокрема, він публікував статті у пресі, в яких порушував питання соціальної незахищеності колишніх військових. Одним із прикладів є його виступ на сторінках газети «Українська трибуна», де він делікатно, але принципово,

закликав громадськість до підтримки вояків створенням можливостей для працевлаштування. Цей публічний заклик не залишився без відповіді: В. Змієнко отримав низку пропозицій про роботу для своїх соратників. Особливо цінною була ініціатива інженера Олександра Вітковського¹⁹, який запропонував комплексну схему працевлаштування до 200 колишніх вояків на різних напрямках свого підприємства.

Дослідження нових напрямів громадської діяльності генерал-хорунжого Всеволода Змієнка отримує подальший розвиток завдяки введенню до наукового обігу листів генерал-хорунжого Миколи Янчевського, в яких міститься підтвердження участі В. Змієнка у роботі Суду Честі Генерального штабу Армії УНР²⁰. Цей факт відкриває нову сторінку вивчення його ролі як авторитетної фігури у системі морально-етичного саморегулювання українського військового середовища в еміграції.

У ширшому контексті аналіз епістолярного комплексу дозволяє зробити висновок, що В. Змієнко відіграв роль одного з ключових комунікаційних посередників між Українською станицею в Польщі та численними осередками колишніх вояків Армії УНР, розпоросленими по всій Європі. Особливої уваги заслуговують листи фінансового й матеріального характеру, що свідчать про високий рівень довіри до В. Змієнка та його репутацію як послідовного, надійного і справедливого посередника. Він неодноразово виступав арбітром у вирішенні суперечок, зокрема у випадках, коли сторони перебували у різних країнах або не мали змоги здійснити безпосередній контакт.

Характерним прикладом такої функції є лист чотового Шувалова-Литовського з проханням нагадати сотнику Пікульському про заборгованість у розмірі 75 польських марок, що ґрунтувалася на «чесному слові»²¹. Схожі за змістом звернення також надходили від інших авторів, чиї імена залишаються невідомими²². Окремим типом таких звернень були прохання про допомогу в розшуку або поверненні особистих речей. Наприклад, у листі від 30 березня 1925 р. козак Олександр Михайленко звертається до Змієнка з проханням

¹⁴ ЦДАВО України. Ф. 3527. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 126.

¹⁵ Там само. Арк. 21–21зв., 22.

¹⁶ Там само. Арк. 65.

¹⁷ Там само. Арк. 126

¹⁸ Там само. Арк. 1–1зв., 2–2зв., 3–3зв.

¹⁹ ЦДАВО України. Ф. 3527. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 14–14зв.

²⁰ ЦДАВО України. Ф. 3527. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 140–140зв., 141–141зв.

²¹ Там само. Арк. 103–104зв.

²² Там само. Арк. 115, 116–116зв., 136–136зв.

посприяти у поверненні скрині з майном, залишеної ним у таборі перед виїздом²³.

Уся ця сукупність матеріалів засвідчує, що громадська діяльність Всеволода Змієнка охоплювала не лише організаційні та репрезентативні функції, а й практичні аспекти повсякденного життя еміграційного середовища. Його авторитет забезпечував вирішення побутових і морально-психологічних питань, що виникали у розпорошеному та часто дезорієнтованому середовищі колишніх вояків. В. Змієнко поставав у цій комунікаційній мережі як надійний гарант справедливості, продовжуючи виконувати роль лідера і координатора далеко за межами військової ієрархії.

На основі змісту великого масиву листів автор статті висуває обґрунтоване припущення, що діяльність В. Змієнка, спрямована на працевлаштування військовиків 6-ї Січової дивізії, особливо за межами Польщі, не обмежувалася винятково гуманітарними міркуваннями чи співчуттям до інтернованих. З огляду на його високий рівень військової підготовки, управлінський досвід і стратегічне мислення, набуте під час командування військовими з'єднаннями, можна припустити, що В. Змієнко розглядав цю діяльність також як потенційну основу для збереження боєздатного мобілізаційного ресурсу, сформованого з перевірених кадрів. Крім того, у змісті окремих листів простежується модель комунікації, що за своєю структурою нагадує регулярні агентурні звіти або оперативні донесення. У багатьох повідомленнях адресанти, поряд з описом особистих обставин, надають інформацію про політичну ситуацію в країні перебування, локальні українські та російські організації, умови праці та побуту, а також динаміку національного життя місцевих громад.

Більшість листів, адресованих В. Змієнку, побудовані за схожою структурною схемою. Серед особистих описів і побутових нарисів майже у кожному з них простежується відповідь на низку питань, що, вірогідно, були надані авторові усно або письмово перед його виїздом із табору. На основі аналізу змісту листування можна виділити чотири основних блоки інформації, що повторюються у більшості документів:

загальна характеристика країни перебування та ставлення її населення до українців²⁴;

²³ ЦДАВО України. Ф. 3527. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 119–119зв., 120–120зв.

²⁴ Там само. Арк. 16–16зв., 17–17зв., 91–91зв.

умови працевлаштування: місце роботи, житлові умови, розпорядок дня, рівень оплати праці, кількість українських вояків на місці²⁵;

наявність російської діаспори: чисельність, професійна зайнятість, громадські структури, релігійні об'єднання (зокрема церкви, які відвідують)²⁶;

функціонування українських організацій за національною ознакою, наявні джерела інформації з України або про події в Україні²⁷.

Систематичне надсилання такого роду інформації дозволяє розглядати листування не лише як засіб приватної комунікації, а й як елемент продуманої стратегії підтримання горизонтальних зв'язків між представниками розсіяної еміграційної спільноти, що зберігала орієнтацію на державотворчу перспективу²⁸.

У межах цього дослідження вперше введено до наукового обігу комплекс архівних документів, що значною мірою розширює уявлення про військову та громадсько-політичну діяльність генерал-хорунжого Всеволода Змієнка в умовах еміграції. Зокрема, виявлені матеріали засвідчують ще одну важливу грань його публічної активності – участь у формуванні системи військової освіти, що мала забезпечити належний рівень підготовки офіцерських кадрів в екзилі. Йдеться, передусім, про залучення В. Змієнка до викладання на Академічних курсах при Генеральному штабі Армії УНР, що функціонували в Польщі, як спроби еміграційної військової еліти зберегти спадкоємність професійної підготовки, структуру командного мислення та бойового досвіду. Ці курси відігравали роль неформальної академічної інституції, покликаної підтримати не лише фаховий, а й моральний стан армійського середовища, дезорієнтованого поразкою визвольних змагань та вимушеною адаптацією до нових політичних умов.

Ключовим джерелом є справа № 7 фонду № 3527, що містить розклад занять генерал-хорунжого В. Змієнка на тиждень з 4 по 9 лютого 1924 року²⁹. Документ засвідчує, що він викладав комплекс дисциплін, серед яких: воєнна історія,

²⁵ ЦДАВО України. Ф. 3527. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 16–16зв., 88, 91–91зв.

²⁶ Там само. Арк. 30–30зв.

²⁷ Там само.

²⁸ Там само. Арк. 1–1зв., 2–2зв., 14–18зв., 19–19зв., 20–20зв., 23–23зв., 24–24зв., 74–74зв., 75–75зв., 87–87зв., 88–88зв., 91–91зв., 92–92зв., 93–93зв.

²⁹ ЦДАВО України. Ф. 3527. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 7.

статистика, тактика, стратегія, техніка штабної служби та адміністративна робота. Тематична широта предметів свідчить не лише про глибоку фахову обізнаність лектора, а й про міждисциплінарний характер підготовки слухачів курсів.

Цінним доповненням до цього джерела є матеріали справи № 12 того ж фонду, в якій збереглися фрагменти власноруч написаних В. Змієнком планів-конспектів лекцій³⁰. Ці рукописи містять структуру викладу, ключові тези, послідовність розгляду матеріалу та авторські акценти, що дозволяє реконструювати не лише зміст навчального процесу, а й стиль педагогічної діяльності самого В. Змієнка. Зокрема, в планах чітко простежуються як академічна логіка побудови навчального курсу, так і практична спрямованість матеріалу – орієнтація на підготовку командного складу, здатного діяти в умовах гібридної війни, відсутності тилу та дипломатичної нестабільності.

Документ № 1 справи № 7 також подає перелік викладацького складу курсів, до якого, окрім В. Змієнка, входили видатні військові діячі: генерал-поручник Дядюша, генерал-хорунжі Куш, Безручко, Порохівщиків, Козьма, полковник Науменко та сотник Науменко. Такий склад свідчить про елітарний характер ініціативи, а також про прагнення українського еміграційного командування зберегти офіцерську традицію та безперервність професійної підготовки навіть у вигнанні.

Таким чином, участь Всеволода Змієнка в Академічних курсах Генерального штабу постає не лише як факт його педагогічної діяльності, а як продовження довготривалої стратегії збереження структурованої військової думки, засад штабної культури, оперативного мислення та командної етики в умовах бездержавності. Власноручні плани-конспекти лекцій підтверджують: В. Змієнко не просто передавав знання, а формував бачення армії як модерного національного інституту, здатного до реорганізації та відродження в майбутньому.

Таким чином, сукупність опрацьованих джерел дозволяє поглиблено осмислити не лише біографію генерал-хорунжого Всеволода Змієнка, а й реконструювати цілісну картину функціонування української військової та громадської мережі в еміграції. Аналіз листування виявляє багатовекторність його діяльності – від підтримки побутових потреб інтернованих вояків до коорди-

нації освітніх ініціатив, організації гуманітарної допомоги, неформального арбітражу, а в окремих випадках – і потенційної розвідницької діяльності. Це листування виступає не як випадковий набір приватних документів, а як структурований інструмент міжособистісної та інституційної комунікації, що підтримував життєздатність українського середовища в умовах розпорошення, кризи і втрати державності.

Зібраний і вперше комплексно осмислений масив документів відкриває нові горизонти для вивчення персонального лідерства, неформальних владних структур, а також мікрополітик виживання, солідарності й пам'яті, що визначали екзистенційну опору української еміграції міжвоєнного періоду. Він також актуалізує потребу переосмислення ролі еліти УНР не лише як учасників подій 1917–1921 рр., а як носіїв довготривалого історичного проєкту, який продовжував реалізовуватися в інших формах – через слово, структуру, вплив, ініціативу та приклад.

Висновки. Дослідження епістолярної спадщини генерал-хорунжого Армії УНР Всеволода Змієнка дозволило не лише вперше ввести до наукового обігу цілісний масив невідомих архівних джерел, а й переосмислити саму природу громадсько-політичного лідерства в еміграційному середовищі міжвоєнної доби. Систематичне вивчення листів, записок, службового та особистого листування, виявлених у фондах № 647 та № 3527 Центрального державного архіву вищих органів влади України, засвідчує, що Всеволод Змієнко, на відміну від багатьох інших постатей визвольних змагань, зумів трансформувати свій військовий авторитет у довготривалий соціальний вплив, що вийшов за межі вузького кола політичного або армійського середовища.

Його діяльність у міжвоєнній Польщі охоплювала різні виміри: військовий, інституційний, моральний, освітній, правовий та гуманітарний. У листах відображено не лише допомогу конкретним особам – інтернованим воякам, родинам побратимів, хворим чи потребуючим – а й зусилля зі збереження елементів інфраструктури українського військового та громадського життя в умовах вигнання. Генерал виступав координатором матеріальної допомоги, посередником у фінансових суперечках, легалізовував документи, підтримував навчальні ініціативи, опікувався справами шлюбів військовиків та навіть займався евакуацією важкохворих. Усе це він робив, не будучи зобов'язаним жодним формальним приписом, а ке-

³⁰ ЦДАВО України. Ф. 3527. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 35–40зв.

руючись власним розумінням відповідальності перед суспільством та нацією.

Окремого значення набуває стратегічне мислення В. Змієнка, що виявляється не лише у його командному досвіді, а й у формі й змісті листування. Аналіз текстів дозволяє висунути обґрунтовану гіпотезу про наявність у його діяльності елементів довгострокового планування щодо збереження боєздатного, дисциплінованого й патріотично зорієнтованого резерву української армії в умовах еміграції. Це виявляється у систематичному збиранні інформації про місце перебування, умови праці, побут, національну активність, присутність російських структур, чисельність українців та інші деталі, що могли бути використані у разі відновлення збройної боротьби чи мобілізації. Таким чином, епістолярна спадщина В. Змієнка не лише інформує про його діяльність, а й демонструє модель мережевого мислення, орієнтованого на мобілізаційний потенціал, самозбереження та безпеку діаспори.

Не менш важливою є участь В. Змієнка в освітньому процесі при Академічних курсах Генерального штабу Армії УНР, що функціонували в екзилі. Завдяки архівним документам вдалося підтвердити не лише факт його викладацької діяльності, а й зміст лекцій, структуру курсів, пріоритетні напрями підготовки кадрів. Навчальні програми, укладені В. Змієнком, містять поєднання військово-стратегічної, історичної та аналітичної компонент, що свідчить про його прагнення сформувати новий тип командного корпусу – не просто бойових офіцерів, а національно свідомих провідників, здатних мислити системно та діяти в умовах політичної турбулентності.

Епістолярна спадщина Всеволода Змієнка постає не лише джерелом фактологічної інформації, а й унікальним інструментом реконструкції емоційної та ментальної складової українського офіцерського середовища в еміграції. Через особисті звернення, подяки, прохання, рапорти та супровідні листи вимальовується образ людини, яка не втратила відчуття відповідальності перед своїми підлеглими навіть у відриві від державного апарату. У листах простежується глибока етична мотивація В. Змієнка – моральна обов'язковість

бути поруч із тими, хто боровся за незалежність, але опинився в ізоляції, нужденності, правовій невизначеності.

Водночас ця спадщина демонструє силу горизонтальних зв'язків, які стали фундаментом для виживання й адаптації української політичної нації у вигнанні. В. Змієнко не створював вертикальних структур у класичному сенсі, однак підтримував мережу довіри, засновану на особистому контакті, спільному минулому та солідарності. Його діяльність стала прикладом того, як індивідуальна ініціатива, що спирається на авторитет, знання й довіру, здатна замінити інституції, зруйновані історичними подіями.

Комплексне дослідження епістолярної спадщини Всеволода Змієнка дозволяє сформулювати цілісний наратив про його роль як військового, громадського та освітнього діяча, що залишався активним навіть у вигнанні. Його листування – це не лише документальне підтвердження конкретних фактів, а й джерело для вивчення механізмів соціального лідерства в умовах еміграції, морального авторитету, практики взаємодопомоги та функціонування неформальних структур підтримки українського офіцерського корпусу за межами Батьківщини.

Залучення в обіг цих джерел розширює горизонти української історіографії доби міжвоєнної, пропонує нові підходи до вивчення політичної культури української еміграції та збагачує розуміння національної військової традиції. У сучасному контексті – на тлі війни російської федерації проти України – ці джерела набувають не лише академічного, а й ідеологічного значення: вони засвідчують, що навіть у період державного безсилля українська військова еліта залишалась носієм національного проєкту, працюючи над його збереженням та відтворенням у майбутньому.

Таким чином, епістолярна спадщина Всеволода Змієнка має виняткову джерельну, інтелектуальну та моральну вартість, а її дослідження є не лише запізнілим актом історичної справедливості, а й актуальним внеском у формування критичної, персоналізованої пам'яті про українську державницьку традицію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- Безручко, М. Д. (1932). *Січові стрільці в боротьбі за державність*. Каліш: Друкарня “Чорномор” Українського товариства Допомоги Емігрантам з України в Каліші, 82 с.
- Буравченко, А. О. (ред.). (2005). *Енциклопедія історії України* (Т. 1). Київ : Наукова думка, 672 с.
- Вінцовський, Т. С., Музичко, О. Є., Хмарський, В. М., Мисечко, А. І., & Гончарук, Т. Г. (2010). *Чорноморська хвиля Української революції: провідники національного руху в Одесі у 1917–1920 рр.* Одеса: ТЕС, 584 с.
- Власенко, Р. П. & Грабовський, П. М. (2020). Чиї кості тліють на Замості? (як Марко Безручко виграв битву у Будьонного і врятував Європу). *Музейна справа на Житомирщині: історія та сучасність: матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції*. Житомир, Україна, 8–9 жовтня 2020 р. Бердичів : ФОП Мельник М.В., с. 456–461.
- Ганин, А. В. (2009). *Корпус офицеров генерального штаба в годы Гражданской войны 1917–1922 гг.* Москва : «Русский путь», 895 с.
- Гришко, Г. І. (1930). 1917 рік в Одесі. *Розбудова Нації*. № 3, с. 178–187.
- Гуменюк, О. А. (2017). «Диво на віслі». *Український вимір. Війна двох прав. Поляки та українці у кривавому ХХ столітті*. Харків : Vivat, 300 с.
- Джувага, В. П. & Тафінцев, С. І. (2019). Генерал Армії УНР Марко Безручко – спаситель Европы от большевизма. *Україна у світовому історичному просторі: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Маріуполь, Україна, 26 квітня 2019 р. Маріуполь : МДУ, с. 27–29.
- Змієнко-Сенишин, Г. В. (2001). *Пересажені квіти України*. Київ, Монреаль : Наша культура і наука, 196 с.
- Кедрин, І. І. (1976). *Життя-події-люди. Спомини і коментарі*. Нью-Йорк : Червона калина, 724 с.
- Ковальчук, М. А. (2017). Українські військові частини в Одесі за Центральної Ради: формування, організація, бойовий шлях. *Український історичний журнал*. № 3, с. 46–66.
- Крет, М. А. (2024). Фонди ЦДАВО України як джерело дослідження діяльності генерал-хорунжого армії УНР Всеволода Змієнка. *Воєнно-історичний вісник*. № 3 (53), с. 58–67. DOI: 10.33099/2707-1383-2024-53-3-58-67.
- Мелешко, Ф. М. (1970a). Південно-східна група Армії УНР. *Вісті комбатанта*. № 3–4, с. 64–71.
- Мелешко, Ф. М. (1970b). Південно-східна група Армії УНР. *Вісті комбатанта*. № 5, с. 7–11.
- Самутин, П. З. (1970). Південно-східна група Армії УНР. *Вісті комбатанта*. № 5, с. 12–16.
- Самутин, П. З. (1974a). Київ 1920 року. *Вісті комбатанта*. № 1, с. 22–37.
- Самутин, П. З. (1974b). VI-а Січова Стрілецька дивізія. *Вісті комбатанта*. № 2, с. 21–28.
- Скрипник, О.В. (2015). *Таємний легіон Української революції*. Київ : Ярославів Вал, 320 с.
- Смолій, В. А. (2003). *Українська національна революція 1917–1921: Історичний нарис*. Київ : Вид. дім «КМ Академія», 328 с.
- Терещенко, Ю. І. (2006). *Українсько-польський союз 1920 року: причини, наслідки, оцінки*. Київ : Інститут історії України НАН України, 256 с.
- Тинченко, Я. Ю. (2007). *Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917-1921)*. Київ : Темпора, 536 с.
- Удовиченко, О. І. (1954). *Україна у війні за державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917-1921*. Вінніпег, 181 с.

REFERENCES

- Bezruchko, M. D. (1932). *Sichovi striltsi v borotbi za derzhavnist* [Sich shooters in the fight for statehood]. Kalish: Drukarnia “Chornomor” Ukrainskoho tovarystva Dopomohy Emihrantam z Ukrainy v Kalishi, 82 s. [in Ukrainian].
- Buravchenkov, A. O. (ed.). (2005). *Entsyklopediia istorii Ukrainy* (T. 1). Kyiv: Naukova dumka, 672 s. [in Ukrainian].
- Dzhuvaha, V. P. & Tafintsev, S. I. (2019). Heneral Armyy UNR Marko Bezruchko – spasytel Evropy ot bolshevyzma [General of the Army of the Ukrainian People’s Republic Marko Bezruchko is the savior of Europe

from Bolshevism]. *Ukraina u svitovomu istorychnomu prostori: Zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Mariupol, Ukraina, 26 kvitnia 2019 r. Mariupol : MDU, s. 27–29. [in Russian].

Hanin, A. V. (2009). *Korpus ofytserov generalnogo shtaba v roky Grazhdanskoi voyny 1917-1922 gg.* [Corps of officers of the General Staff during the Civil War of 1917-1922]. Moskva : “Russkyi put”, 895 s. [in Russian].

Hryshko, H. I. (1930). 1917 rik v Odesi [1917 in Odesa]. *Rozbudova Natsii*. № 3, s. 178–187. [in Ukrainian].

Humeniuk, O. A. (2017). “Dyvo na Visli”. *Ukrainskyi vymir: Viina dvokh pravd. Poliaky ta ukraintsi u kryvavomu XX stolitti* [“Miracle on the Vistula”. Ukrainian dimension. War of two truths. Poles and Ukrainians in the bloody 20th century]. Kharkiv : Vivat, s. 300. [in Ukrainian].

Kedryn, I. I. (1976). *Zhyttia-podii-liudy. Spomyny i komentari* [Life-events-people. Memories and comments]. Niu-Iork : Chervona kalyna, 724 s. [in Ukrainian].

Kovalchuk, M. A. (2017). Ukrainski viiskovi chastyny v Odesi za Tsentralnoi Rady: formuvannia, orhanizatsiia, boiovyi shliak. [Ukrainian military units in Odesa under the Central Rada: formation, organization, combat path]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 3, s. 46–66. [in Ukrainian].

Kret, M. A. (2024). Fondy TsDAVO Ukrainy yak dzherelo doslidzhennia diialnosti heneral-khorunzhoho armii UNR Vsevoloda Zmiiienka [Foundations of the CSAHA of Ukraine as a source of research on the activities of the Ukrainian People’s Republic General-Horunzhyi Vsevolod Zmiiienko]. *Voienno-istorychnyi visnyk*. № 3 (53), s. 58–67. DOI: 10.33099/2707-1383-2024-53-3-58-67. [in Ukrainian].

Meleshko, F. M. (1970a). Pivdenno-skhidna hrupa Armii UNR [South-eastern group of the Army of the Ukrainian People’s Republic]. *Visti kombatanta*. № 3–4, s. 64–71. [in Ukrainian].

Meleshko, F. M. (1970b). Pivdenno-skhidna hrupa Armii UNR [South-eastern group of the Army of the Ukrainian People’s Republic]. *Visti kombatanta*. № 5, s. 7–11. [in Ukrainian].

Samutyn, P. Z. (1970). Pivdenno-skhidna hrupa Armii UNR [South-eastern group of the Army of the Ukrainian People’s Republic]. *Visti kombatanta*. № 5, s. 12–16. [in Ukrainian].

Samutyn, P. Z. (1974a). Kyiv 1920 roku [Kyiv in 1920]. *Visti kombatanta*. № 1, s. 22–37. [in Ukrainian].

Samutyn, P. Z. (1974b). VI-a Sichova Striletska dyvizii [VI Sichova Rifle Division]. *Visti kombatanta*. № 2, s. 21–28. [in Ukrainian].

Skrypnyk, O. V. (2015). *Taiemnyi lehion Ukrainskoi revoliutsii* [The Secret Legion of the Ukrainian Revolution]. Kyiv : Yaroslaviv Val, 320 s. [in Ukrainian].

Smolii, V. A. (2003). *Ukrainska natsionalna revoliutsiia 1917–1921: Istorychnyi narys* [Ukrainian National Revolution 1917–1921: Historical Essay]. Kyiv : Vyd. dim “KM Akademiia”, 328 s. [in Ukrainian].

Tereshchenko, Yu. I. (2006). *Ukrainsko-polskyi soiuz 1920 roku: prychny, naslidky, otsinky* [The Ukrainian-Polish Union of 1920: Causes, Consequences, Assessments]. Kyiv : Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 256 s. [in Ukrainian].

Tynchenko, Ya. Yu. (2007). *Ofiterskyi korpus Armii Ukrainskoi Narodnoi Respubliky (1917–1921)* [Officer Corps of the Army of the Ukrainian People’s Republic (1917–1921)]. Kyiv : Tempora, 536 s. [in Ukrainian].

Udovychenko, O. I. (1954). *Ukraina u viini za derzhavnist. Istoriia orhanizatsii i boiovykh dii Ukrainskykh Zbroinykh Syl 1917–1921* [Ukraine is in the war for statehood. History of the organization and combat operations of the Ukrainian Armed Forces 1917–1921]. Vinnipeh, 181 s. [in Ukrainian].

Vintkovskyi, T. S., Muzychko, O. Ye., Khmarskyi, V. M., Mysechko, A. I. & Honcharuk, T. H. (2010). *Chornomorska khvyliia Ukrainskoi revoliutsii: providnyky natsionalnoho rukhu v Odesi u 1917–1920 rr.* [The Black Sea Wave of the Ukrainian Revolution: Leaders of the National Movement in Odesa in 1917–1920]. Odesa : TES, 584 s. [in Ukrainian].

Vlasenko, R. P. & Hradovskyi, P. M. (2020). Chyi kosti tliut na Zamosti? (iak Marko Bezruchko vyhrav bytvu u Budonnoho i vriatuvav Yevropu) [Whose bones are smoldering in Zamość? (how Marko Bezruchko won the battle against Budyonny and saved Europe)]. *Muzeina sprava na Zhytomyrshchyni: istoriia ta suchasnist: materialy Vseukrainskoi naukovokraieznavchoi konferentsii*. Zhytomyr, Ukraina, 8–9 zhovtnia 2020 r. Berdychiv: FOP Melnyk M.V., s. 456–461. [in Ukrainian].

Zmiiienko-Senyshyn, H. V. (2001). *Peresadzheni kvity Ukrainy*. [Transplanted flowers of Ukraine]. Kyiv, Monreal : Nasha kultura i nauka, 196 s. [in Ukrainian].

Mykola KRET

Military Academy (Odesa) (Odesa, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-8654-599X>

**EPISTOLARY HERITAGE AS A SOURCE
OF RESEARCH ON THE PUBLIC ACTIVITIES
OF THE GENERAL-HORUNZHYI VSEVOLOD ZMIENKO**

This article presents a comprehensive analysis of the epistolary legacy of General-Khorunzhyi of the Ukrainian People's Republic (UNR) Army, Vsevolod Zmienko, as a valuable source for studying his public and political activity in exile during the interwar period. For the first time, a significant body of archival materials – primarily letters, notes, and official documents – housed in the Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine (CSASBPGU), is introduced into scholarly circulation. The study draws on two major archival collections (fonds №647 and №3527), comprising over 200 items, most of which are incoming correspondence addressed to Zmienko. These materials shed light on his postwar role as a key communicator between Ukrainian military veterans dispersed across Europe and institutional structures in Poland, where many émigrés had settled.

The research emphasizes Zmienko's multidimensional activity as a military commander, community leader, social advocate, and educator. His public efforts extended beyond administrative responsibilities, encompassing assistance to former servicemen, mediation in financial and legal disputes, participation in charitable and educational institutions, and the coordination of communication among Ukrainian diaspora networks. Special attention is paid to his involvement in the Academic Courses at the General Staff of the UNR Army in exile, where he taught subjects including strategy, tactics, and military history. Surviving handwritten lecture plans reveal his vision of modern military education and national resilience.

Zmienko's epistolary legacy offers insight into the structure of Ukrainian émigré life, the persistence of military organizational culture in stateless conditions, and the strategies of national survival and solidarity. This study contributes to the understanding of Ukrainian officer corps leadership in exile and highlights the intellectual and communicative functions of personal correspondence as a historical source.

Keywords: *Ukrainian People's Republic (UNR), epistolary heritage, Ukrainian emigration, biography, autobiography, Ukrainians in Poland, diaspora, history of the Ukrainian armed forces, interwar period, public activity.*